

Czingel Szilvia. *A női test alakváltozatai 1880-1945*. Budapest: Jaffa, 2020. 250 oldal. ISBN 978-963-475-386-5.

Czingel Szilvia kötete fontos mozaik abban a történetben, amelyet a mindennapi élet apró mozzanataiból próbálnak összerakni a 19. század végétől a 20. század közepéig terjedő időszak kutatói az utóbbi néhány évtizedben. A mikrotörténetírás, szakítva a klasszikus patriarchális szemléletű iskolával, a fősodor helyett a szélekre koncentrálnak, a végek történetét kutatja, a *másságot* írja meg, s ezzel valójában éppen ezt a torzító, mára tarthatatlanná vált centrum-periféria dichotómiát számolja fel. Adatolja az ismerthez, az etalonhoz, a mindig jelöletlenhez képest megrajzolható *másik* története(ke)t, így fokozatosan beleírja az(oka)t a jelző nélkül, határozott névelővel álló *történelembe*.

A fókusz a könyvben a *másik* teste, a női test képezi: hogyan változott meg alakja, hogyan alakult a vele kapcsolatos beszédmód, hogyan vált elnémitott, eltakart, eltorzított, láthatatlanná tett tárgyból reflektorfényben tündöklő idollá. Ez az idol azonban sosem szabadult fel valójában, napjainkban is a termék és fogyasztó szerepkörök rövidre zárt rendszerében létezik. A könyv olyan folyamatot vázol, amelyben a tárgyként értelmezett női testet előbb rejtegetik a tekintetek elől, s fűzőbe tekerve elveszik tőle egyediségét, majd kibontják a fűzőből, s napvilágra engedik, hogy azután fogyókúrával, sporttal, kozmetikával alakítsák a kívánt (egy)formára, s tegyék immár tekintetek kötelezően vonzó tárgyává.

A Jaffa Kiadó köteteitől nem feltétlenül a tudományos irodalom szigorú kívánalmainak teljesítését várjuk el, hanem figyelemfelkeltő, izgalmas történeteket, amelyek ezzel együtt nem egyszer komoly, megalapozott kutatómunkából kristályosodnak ki. *A női test alakváltozatai* jól illeszkedik abba a Magyarországon jobbra elhanyagolt „szürkezónába”, ahol a tudományos ismeretterjesztés, az igényes, forrásokkal alátámasztott, módszertanilag rendszeres, ugyanakkor közérthető, élményszerű szövegek helyét kijelölhetjük. Czingel kötetének öt fejezete öt újabb darabot illeszt abba a kirakósba, amelybe az utóbbi években például Borgos Anna, Szécsi Noémi és Géra Eleonóra könyveiből kerültek be fontos részletek. A fejezetek a kötet anekdotikus jellegét erősítve próbálják feloldani a klasszikus történetírás szigorú kronológiakövető struktúráit. Bár az olvasó olykor itt is megragadhatja a felkínálkozó idővonalat, ami egy gazdag és jelentős kutatás színes darabkái között vezeti őt, messzire nem jut vele: magának kell összeraknia a történetet. Ez az írói megoldás – olvasói attitűdtől függően – szerencsés is lehet, izgalmas kalandokat ígér egy sokféle hangsúllyal felfedezhető, az aktív olvasói viszonyoknak köszönhetően sajátta élhető történetben.

Az első fejezet elméleti alapozásként vezet végig „a 20. századi testképet meghatározó tényezőkön” (15). A mindössze tizenöt oldalas fejezetet négy részre osztja a szerző, felvillantva előbb a Monarchia korának női testideálját, majd az I. világháború utáni korszakot. A modern testkultúra alapjait már a Monarchián túl keresi a könyv, a viktoriánus Angliában, ahonnan az amerikai body beautiful-on, a totalitárius államok, Olaszország és Németország nemzeti testkultuszán, a Szovjetunió férfiakra fókuszáló fizikulturáján és Franciaország divatos illatokkal és ruhákkal elkendőzött ápolatlan női testen keresztül vezet vissza a Monarchiába. Közben érdekes anekdotát olvashatunk a német katonáknak készített guminőről és annak hús-vér mintájáról, valamint a körülötte kibontakozó polémiáról, amelyben felsejleni látszik a szőke, árja és a barna, zsidó nőszépség oppozíciója, bár egyelőre főként a külső jegyekre kihegyezve. A fejezetet a női test és az orvostudomány kapcsolatáról szóló mozaikdarabka zárja. Noha a szerző az első fejezetben világosan kiemeli a lényegét, hogy szép és egészséges test viszonya, e két tényező fontossága korról korra, s régióról régióra változik, hiányérzetet okozhat az olvasóban a csapongó szerkesztés, a gyors, villámszerű cikázás évtizedek, országok,

sőt földrészek között. Mindez nehezíti az összehasonlítást, ám az érdeklődést kétségtelenül fenntartja. Hangsúlyozva, hogy nem a tudományos próza érvrendszerét kérjük számon a szövegen, ez a fejezet, amelyben az alapvető tendenciákat lenne fontos megismernünk, akkor is fenntartaná az olvasó érdeklődését, ha részletezőbb s kissé rendezettebb volna. Ha azonban csupán az volt a szerző célja, hogy felcsiklandja olvasója érdeklődését némi színpompás előétellel, s a kötet második felében (az ötödik fejezetben) rendszerezze a közben felszedett információmorzsákat, akkor ez a stratégia akár eredményesnek is bizonyulhat.

A test felszabadításáról szóló második fejezet koncepciója arra a felismerésre épül, hogy a női testideál és a fehéreneműdivat változása kölcsönösen alakították egymást. A fűző és a belőle kiszabaduló test képe szimbolikusan is megrajzolja a levegőhöz jutó, fokozatosan saját teret, saját hangot nyerő női testet, amely – a menstruációs ruhadarabok fejlődésének és terjedésének köszönhetően – egyre kevésbé fullad saját vérébe, egyre kevésbé saját *szégyenének* rabja. A történetet kiegészítendő: a szembesülésre, hogy ez a folyamat mennyire eredményez látszatszabadságot a női test számára, legalább Naomi Wolf *A szépség kultusza* (1990) című könyvéig, vagy Eve Ensler *Vagina* monológjaiig (1996) kell majd várni. A fejezet azonban szűken bánt a hasonló kontextusképző, illetve a történetet a mához kapcsoló utalásokkal, megmarad az egyes intim ruhadarabok történetének részletes áttekintésénél, esetenként a *mai* fehéreneműk említésénél (mely utóbbiak olyan széles választékban fellelhetők akár egy-egy kultúrán, társadalmi rétegen, korosztályon belül is, hogy nehéz beazonosítani, melyikre gondol a szerző, mikor *mairól* beszél).

A harmadik fejezet a napvilágra került női test ápolásának történetéből villant fel néhány érdekességet, hangsúlyozva a változások fokozatosságát, s az egyes társadalmi rétegek szépségpraktikái közti különbségeket. Külön alfejezet szól a korzóról, amely a nagyvárosi áruházak mellett a nő publikus tényerésének egyik ikonikus színtere. Fontos volna itt beszélni a flaneuse alakjáról, arról a folyamatról, ahogyan a nő teste szemlélt objektumból szemlélődő szubjektummá alakul át a nagyvárosi térben, illetve arról, hogy a nő nyilvános térbe kerülésével hogyan alakulnak át a 19. századi társadalmi térhasználati normák, s hogyan hat vissza mindez a „férfias” vs. „nőies” konstrukciójára.¹

A negyedik fejezet a meztelen testet helyezi középpontjába, fontos szerepet adva azoknak az intimitást nyújtó tereknek, amelyekben a test fedetlenül jelenik meg. A szöveg folyamatosan reflektál mind a társadalmi különbségekből, mind a vidék-nagyváros pozícióból adódó szokásbeli és infrastrukturális eltérésekre. Lényeges és tovább gondolásra érdemes megfigyelés, hogy a cseléd teste nem képez tabut, hanem eszköz a urak (és úrhölgyek!) kezében. A meztelen test a testi higiénia ápolására hivatott helyeken túl a testformálással kapcsolatos terekben is szerepet kap, a sportolás, a fogyókúra, sőt akár az utcai mérleg mind együtt járnak valamiféle valódi vagy szimbolikus lemeztelenedéssel. Ilyen a szexuális aktus tere is, legyen az a nő számára gyakran sokszerű beavatást jelentő nászág, a cselédlány teste, amely felett nem maga rendelkezik, vagy éppen a budapesti Magyar utca és környéke kuplerájainak egyike. A kötet irodalomjegyzékében nem találjuk meg Huszár Ágnes *A nő terei* című könyvét, amelynek koncepciója a nőként olvasható városról, a női test és a haza metaforikus kapcsolatáról hasznos kötőanyaga lehetne a fejezet kissé szétszórt mozaikdarabkáinak.

Az ötödik rész a kötet közel felét foglalja el, s bár műfaját tekintve esettanulmány, valójában itt áll össze a kép, itt kapunk választ a korábbi fejezetekben olykor tisztázatlanul maradt elméleti

¹ Erről részletesen ld. Horváth 2007.

kérdéseinkre is. Simon Böske, az első magyar szépségkirálynő alakja kapcsán körvonalazódik egyértelműen az az összefüggés, amely a modern nő születése és a zsidó származás között az előzői fejezetekben is fel-felsejlett. Ebben a fejezetben bomlik ki hangsúlyosan és jól követhetően az a folyamat is, melynek során az évszázadokon át ruhákban láthatatlanná tett női test előbújik, hogy eladható termékkel legyen, s hogy vele minden egyéb termék is eladhatóvá váljon. A manökenek, a szépségversenyek résztvevői sajátos kettős mérce alá kerülnek: egyszerre lesznek rajongás és megvetés tárgyai. Judith Butler hangsúlyozza, hogy a test csupán látszólag tartozik a privát szférába, valójában sebezhetősége [vulnerability] és a külső körülményeknek (beleértve a társadalmi, hatalmi viszonyrendszert is) való kitettsége [exposure] okán politikailag meghatározott képződmény (Butler 2014, 102). Czingel – bár Butlert nem említi – kiváló példát hoz erre a jelenségre a modern nőt képviselő jómódú, asszimilálódott zsidó orvoscsaládból származó Simon Böske, s az ortodox kisiparos zsidó családból a szépségversenyek csillogó világába érkező Gál Júlia, két oly különböző neveltetésű fiatal, zsidó lány történetével. Nem csupán arra a jelenségre szolgál remek példaként a két Miss Hungária története, hogy a nő ettől a korszaktól fogva egyszerre jelenik meg mint fogyasztó és mint fogyasztott árucikk. Kirajzolódik az a tendencia is, amelyben a konzervatív jobboldal két, számára elfogadhatatlan jelenséget, az *új nőt* és zsidó származást mereven összekapcsolja, s a romlottság stigmájával jelöli meg. Czingel is kiemeli a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének radikális reakcióját a zsidó Miss Hungária és Miss Európa győzelmére. Nem az ő konkrét történetével kapcsolatban, hanem a („ronda zsidó lányként”, „nem magyarként”) stigmatizált nő általános képével kapcsolatosan érdekes perspektívát nyújthatna egy másik szempont, a leszbikus identitás mint újabb lehetséges megőrzés vizsgálata. Különösen annak fényében volna fontos feltárni, hogy a divatbemutatók s a szépségversenyek történetében vajon felbukkan-e valahol (akár potenciális stigmaként) a leszbikus szál, s hogy az a szervezet, mely – más szervezetekkel együtt – megteremti és szítja a tisztességes magyar leány vs. feslett zsidó (Miss Palesztinának nevezik) ribanc oppozíciót, hogyan viszonyul egy olyan stigmához (vagy éppen hogyan ignorálja azt), amely a szervezet vezetőjét, Tormay Cecile-t köztudomásúan személyében érintette.

A laza kompozíció hagyhat némi hiányérzetet Czingel Szilvia kötetének olvasójában, az utolsó fejezet végére azonban jobbra választ kapunk kérdéseinkre. Ez az anekdotikus szerkesztés azonban nem veszélytelen: a felbukkanó történetek kiválasztása olykor meglehetősen tendenciózus, nehéz például elfogadni, hogy John Harvey Kellogg a „mai szemmel nézve sokszor megmosolyogtató” (26) egészségi praktikák úttörőjeként jelenik meg, aki „az egészséges életmód keresztes lovagja” (26), fürdőkúrákat, beöntéseket tart, holisztikus módszerekkel kezeli betegeit, béltisztító kúrákat javasol, s a szexuális élet teljes megvonását tanácsolja. A jegyzetekből még az is kiderül, hogy valójában nem ő a cornflakes atyja, azt azonban elegánsan elhallgatja a szöveg, hogy Kellogg következetesen harcol a szexualitás mint örömforrás ellen, s hogy – egyéb drasztikus megoldások mellett – a fiatal lányokat úgy kívánja megóvni a maszturbáció káros hatásától, hogy csiklójukra tiszta karbolsav ismételt csepegtetését javasolja, elősegítve ezzel a „rendellenes izgalom csillapítását” (Kellogg 1891, 296).

Ami valódi hiányosságként róható fel egy a női test alakváltozatairól szóló kötetnek, az a heteronormatív sémába nem illő nő teljes elnémitása. A leszbikus, a nemváltó [passing] nő éppen a tárgyalt időszakban jön elő a teljes sötétségből a félhomályra (ld. pl. Vay Sándor/Sarolta ismert példáját²). Ennek mind orvosi, mind társadalmi vonatkozásai kimaradnak

² Pl. Borgos 2007, Mak 2004.

azonban a kötetből, ami azt a hatást kelti, mintha a queerelméletek korszakában lehetséges volna kizárólag a heteroszexuális nők történetét áttekintve női testsémákról beszélni.

A kötet legfőbb értéke, hogy számos, a magyarországi genderkutatás számára fontos és eddig ismeretlen, vagy kevésbé ismert tény gyűjt egybe, amelyek akár a témában járatlan olvasó számára is izgalmas, könnyen befogadható történetekké formálódnak. Szinte tapintható az a hatalmas forrásanyag, amelyet a szerző mozgat, s amelyből céljainak megfelelően bőséggel válogat. Számos lényeges összefüggést és tendenciát is felrajzol a könyv, ami mindenképpen túlmutat a „kisszínesekeket” összefűző kötetek szerkesztési elvein. Czingel – aki tíz éven át készített interjúkat holokauszt túlélő nőkkel – nincs könnyű helyzetben, hogy kézben tartsa a kötet szerkezetét, hiszen, ahogy egy interjúban megfogalmazza, valójában maguk az interjúalanyok írták ezt a könyvet. Éppen ebben áll a kötet gyengéje, s ereje is egyben. Gyengéje, amennyiben a *sztorizás* olykor elfedi a koncepciót, erőssége, amennyiben hitelességet, megalapozottságot mutat. Ez utóbbi célt szolgálja a szövegbe épített válogatott képanyag, s a közölt irodalomjegyzék is, amelynek tételei között a szépirodalomtól a korabeli publicisztikán át a szacikkekig bőven találunk kapukat a tovább indulásra.

Kapus Erika
MTA Könyvtár és Információs Központ

Felhasznált irodalom

Borgos Anna. 2013. *Nemek között: nőtörténet, szexualitástörténet*. Budapest: Noran Libro.

———. 2007. „Vay Sándor/Sarolta: Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt századfordulón”. *Holmi*, 1: 185–194.

Butler, Judith. 2014. *Bodily Vulnerability, Coalitions, and Street Politics. Differences in Common*. Brill Rodopi.

Horváth Györgyi. 2007. „Kószálók és kószálónők.” *Nőidő*. Budapest: Kijarat, 125-158.

Huszár Ágnes. 2011. *A nő terei*. Budapest: L'Harmattan : Könyvpont.

Kellogg, John Harvey. 1891. *Plain Facts for Old and Young: Embracing the Natural History and Hygiene of Organic Life*. Burlington, Iowa: I.F. Segner.

MAK, Geertje. 2004. „Sandor/Sarolta Vay: From Passing Woman to Sexual Invert”. *Journal of Womens History* 16: 54–77.

Szécsi, Noémi és Géra, Eleonóra Erzsébet. 2018. *A budapesti úrinő magánélete, 1860-1914*. Budapest: Európa.

———. 2017. *A modern Budapesti úrinő: Életmódtörténet (1914-1939)*.

Wolf, Naomi. 1990. *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used against Women*. London: Chatto & Windus.